

O imenu grada Zagreba

Zar bi bilo moguće zatajiti anđela Gabrijela?

Stjepan Lice

stjepanlice@yahoo.com

Porijeklo i izvorno značenje imena grada Zagreba u širim se krugovima, uključujući i u školskim programima, uobičajilo tumačiti na krajnje jednostavne načine. Prvi je od njih legenda da je na izvoru, odnosno zdencu, na čijem je mjestu danas fontana Manduševac, na Trgu bana Josipa Jelačića, neki vitez od jedne djevojke zatražio vode riječima: »Zagrabi, Mando, zagrabi!« Drugi je oznaka prostornog smještaja – sintagma 'za breg(om)' (iza brda), odnosno njezina izvedenica 'za-greb(om).

Tijekom vremena u stručnim i znanstvenim krugovima izneseno je niz mišljenja o porijeklu i značenju imena grada Zagreba, mišljenja koja nisu odviše uvjerljiva, odnosno koja su na različite načine manjkava i sporna. Za razliku od njih, jedno mišljenje djeluje izrazito životno, u znatnoj mjeri povijesno provjerljivo, a povrh toga i nadahnjujuće.

Najstarija zagrebačka tajna

Prije tisuću, pa i više godina, u prostoru gdje se sada nalazi središnji trg grada Zagreba, glavnoga grada Hrvatske, te u njegovu okruženju, razvila su se naselja, koja su tijekom vremena međusobno srasla. Ovaj se prostor pokazao pogodnim za život i trajno prebivanje jer je obilovao postojećim izvorima i tokovima pitke vode te su izgrađena dva zdenca važna za svakodnevni život. Ovdje su se, uz domaće ljude, naseljavali ljudi iz različitih krajeva – Talijani, Česi, Nijemci, Mađari..., ljudi koji su govorili različitim jezicima.

Jezikoslovac Danijel Alerić u svojoj je nedovoljno zapaženoj knjizi »Najstarija zagrebačka tajna – Problem imena i starosti grada Zagreba« (Zagreb, Matica hrvatska, 2000.) sustavno i temeljito razmotrio niz različitih mišljenja o porijeklu i izvornom značenju imena grada Zagreba te potom iznio, obrazložio i potkrijepio svoje mišljenje.

Na temelju svojih istraživanja zaključio je da je u jedanaestom stoljeću, još prije uspostave zagrebačke biskupije 1094. godine, negdje poviše današnjeg

Manduševca, odnosno Trga bana Josipa Jelačića, bio podignut benediktinski samostan u kojem su živjeli i djelovali češki benediktinci. Samostan je – ili samostanska crkva – bio posvećen anđelu Gabrijelu, odnosno – vjerojatnije – blagovijesti, navještenju Gospodinovu, događaju kojim započinje novozavjetna povijest, događaju u koji su uključeni anđeo Gabrijel i Blažena Djevica Marija.

Samostan su zbog crkvenih i društvenih okolnosti onoga vremena, te strukture stanovništva u tom prostoru, u narodu pojednostavljeno nazivali San Gabria, nazivom koji potječe iz talijanskog jezika, iz čega je tijekom vremena proizašao naziv grada Zagabria – oblik i danas prisutan u talijanskom jeziku – te se potom u nas ustalio naziv Zagreb.

Potkraj jedanaestoga stoljeća, najvjerojatnije u vrijeme nakon osnutka biskupije, redovnici su benediktinski samostan napustili.

Početak trinaestoga stoljeća, vjerojatno nakon 1218., a najkasnije 1226. godine, u ove su krajeve došli sljedbenici svetoga Franje Asiškoga, koji je rođen 1181. ili 1182. godine, a preminuo 3. listopada 1226.

Bit će da im je tada omogućeno da se nastane u prostoru gdje je bio napušteni benediktinski samostan, tada već ruševan, možda i srušen. U prilog tome svjedoči to što su tijekom obnavljanja Franjevačkoga samostana na Kaptolu, nakon potresa 22. ožujka 2020., ispod njega otkriveni ostaci starijeg, zasigurno, benediktinskog samostana, čime su se zaključci Danijela Alerića pokazali vjerodostojnima.

Dogodilo se da su tijekom vremena, tijekom stoljeća, ljudi koji su ovdje živjeli pomalo zaboravili kako je nastao naziv grada Zagreba. A kada ljudi zaborave ljepote i dobrote života, prožme ih tuga, klone im snaga, duh im postane nepokretan. No anđeli ne zaboravljaju ništa od onoga što život čini vrijednim, ništa što može poslužiti ljudskome srcu. Premda ljudski zaborav nalegne kao teret na njihova krila, on ih ne može slomiti. Anđeli umiju ojačati svoja krila i osmijesima i suzama. Umiju ih ojačati i u ljudima.

Već tisuću godina anđeo Gabrijel leti nad gradom kojem je dao svoje ime, zakriljuje ga i ne prestaje njegovim stanovnicima donositi radosnu vijest.

Ondje gdje je nekada bio Samostan anđela Gabrijela, samostan posvećen blagovijesti, sada je crkva svetoga Franje Asiškoga, čovjeka koji je potkraj svoga života, 1224. godine, doživio snažan, upravo jedinstven, susret s anđelom.

Grad Zagreb pripada nizu gradova i naselja koja nose svetačka ili andeoska imena. Onima kojima je to od značenja, ujedno je i poticajno i zahtjevno. Onima kojima nije, na neki bi način moglo biti izazovno, moguće čak praćeno upitnošću. Jer ime je i svojevrstan ispit savjesti, provjera pristupa životu. I blagoslov na putu.

Ime 'otkano' od božićnog otajstva

Na prvim stranicama knjige »Najstarija zagrebačka tajna« je napomena: »Ovo je djelo koncipirano g. 1964., ali je zbog objektivnih razloga moglo biti dovršeno istom g. 1994., u zagrebačkom Zavodu za hrvatski jezik. U postupak radi tiskanja predano je u početku listopada g. 1994.«

Danijel Alerić je, nakon što je koncipirao knjigu, ubrzo prestao raditi na njoj jer je zaključio da ju u ondašnjim društveno-političkim okolnostima ne bi mogao objaviti. No, i nakon što je 1994. godine svoje djelo predao u postupak radi tiskanja, proteklo je šest godina do njegovog objavljivanja 2000. godine.

Stječe se dojam da se knjiga, ni u aktualnim okolnostima, nije uspjela probiti do šireg čitateljskog kruga, pokrenuti hrvatske povjesničare, pa ni crkvene povjesničare, da istraživanje Danijela Alerića nastave. Potrebno je spomenuti da u fundusu knjižnice Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu nema nijednog primjerka ove knjige.

U božićnom broju *Glasa Koncila* 2018. (51-52/2018, str. 25) objavljen je razgovor sa sestrom Linom Plukavec, rizničarkom Zagrebačke katedrale. U izdvojenom dijelu tog razgovora piše:

»Da samo ime grada Zagreba skriva božićno otajstvo navještenja, otkriva nam u razgovoru rizničarka katedrale s. Lina Plukavec upućujući na nalaz lingvisti Danijela Alerića da je imenom grada Zagreba prvotno bio označivan sakralni objekt prozvan po arkandelu Gabrijelu koji se nalazio u blizini legendarnog zdenca. 'Ta se tajna i dalje otkriva, a već istraženo mogu potvrditi najstarije rizničke dragocjenosti. Tajnu otkriva najstariji očuvani dokument u sjevernoj Hrvatskoj – Felicijanova povelja iz 1134. godine koja se čuva u riznici. U njoj se prvi put spominje Zagreb – i to ne kao Grič i Kaptol, kako su ga povlastice kasnije podijelile. Najstariji arhivski dokumenti na više mjesta spominju pojam 'Monastaerium'. Povjesničari spominju postojanje crkve sv. Marije prije osnivanja Zagrebačke biskupije, koja je služila kao privremena katedrala, dok se nova romanička katedrala gradila daljnje 123 godine. Prvi zagrebački biskup imenom Duh imao je biskupsko sjedište u preuređenom benediktinskom samostanu 'Sant Gabria', koji su zatim hrvatski redovnici, benediktinci, ubrzo preveli na domaći naziv Sa-Gabria, odnosno Zagabria', pripovijeda redovnica. Događaj kojim je arkandeo Gabrijel navijestio Isusovo rođenje Blaženoj Djevici Mariji slavi se blagdanom Navještenja, a to je – kako ističe – bio glavni titular i benediktinskog samostana, kao i samostana crkve sv. Marije. 'Okolo postojećega benediktinskoga samostana okupljalo se i drugo stanovništvo, što je bio uvjet za osnivanje nove biskupije budući da se biskupije osnivaju samo u većim naseljenim mjestima. Godine 1947. pronađen je romanički kapitel iz te samostanske crkve sv. Marije, a započeta ponovna istraživanja oko zagrebačke katedrale pobuđuju radoznalost, osobito glede ispravnosti postavljenih analiza', kaže s. Lina

Plukavec i ističe da učestali motivi navještenja u najstarijim prizorima također potvrđuju da je to božićno otajstvo skriveno u imenu grada Zagreba.«

Moglo bi itekako biti od značenja što je tijekom restauracije Zagrebačke katedrale 1967. – 1968. godine u pobočnoj južnoj lađi katedrale otkriven kamen u zidu na kojem je prikazan lik Blažene Djevice Marije koji podsjeća na prikaz događaja navještenja Gospodinova. Bilo bi vrijedno istražiti vrijeme nastanka toga prikaza te pokušati utvrditi je li to dio cjelovitog prikaza navještenja koji je uključivao i lik anđela Gabrijela.

Iznenadujuće je da izrazito uvjerljiva mogućnost da je ime grada Zagreba 'otkano' od božićnog otajstva navještenja, koliko je poznato, nije potaknulo sustavno istraživanje koje bi povežalo one koji bi temeljem svoje stručnosti te dostupnih činjenica i pokazatelja mogli odgovoriti na ovo pitanje.

Nakon što su tijekom obnove Franjevačkoga samostana na Kaptolu, nakon potresa 22. ožujka 2020., ispod njega otkriveni ostaci starijeg, zasigurno, benediktinskog samostana, daljnje istraživanje dobilo je novo materijalno utemeljenje. Odgađati ga, moglo bi značiti zanemarivati, pa i uskraćivati baštinu, a po tome i osiromašivati sadašnjost i budućnost.

Uistinu: zar bi bilo moguće zatajiti anđela Gabrijela, a živjeti u gradu nazvanom po njemu, živjeti u domovini čiji je glavni grad nazvan po njemu?